

NA CESTĚ DO SLEZSKÉHO JERUZALÉMA MARIÁNSKÉ POUTNÍ MÍSTO VAMBEŘICE

Martina VLČKOVÁ

Poutě a poutní místa tvořily v různých náboženstvích významnou složku duchovního života. Již od prvních století našeho letopočtu se v křesťanské Evropě objevovalo putování k posvátným místům spjatým s životem, smrtí a zmrtvýchvstáním Ježíše Krista a světců nebo k zázračným obrazům či soškám.¹⁾ Téma poutí a poutních míst v rámci zemí Koruny české je v české historiografii dostatečně zpracováno a stále se těší určitému badatelskému zájmu.²⁾ V případě Kladska, které tvořilo po staletí nedílnou součást zemí Koruny české, tomu tak není, i přesto, že se zde nacházela českými poutníky hojně navštěvovaná poutní místa. Výjimku představují práce Jaroslava Šůly nebo Evy Semotanové, z dřívější doby pak Josefa Volfa nebo Karla Michla.³⁾ Nejinak tomu je ovšem i v případě polské historiografie, poslední

1) Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury*, II/2, Praha 1997, s. 630nn.; Lubomír TYLLNER, *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, O-Ž, Praha 2007.

2) Výběr z literatury například: Jan ROYT, *Křesťanská pouť po barokních Čechách*, Český lid 79, 1992, s. 322–337; Jiří MIHOLA (ed.), *Na cestě do nebeského Jeruzaléma, poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*, Brno 2010; Daniel DOLEŽAL – Hartmut KÜHNE (Hrsg.), *Wallfahrten in der europäischen Kultur. Europäische Wallfahrtsstudien*, Frankfurt am Main 2006; Markéta HOLUBOVÁ, *Barokní rezidua v poutích 19. století*, in: Zdeněk HOJDA – Roman PRAHL, *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 55–71; Irena DIBELKOVÁ, *Poutní místa v Čechách*, Praha 2004; Luboš KAFKA, *Dárek z Poutí. Poutní a pouťové umění*, Praha 2009.

3) Jaroslav ŠŮLA, *Kdy začali zbožní katolíci z Opočenska putovat do Vamberic*, Kladský sborník 2, s. 158–161; Eva SEMOTANOVÁ, *Kladské Vamberice – osm století duchovní krajiny*, in: Paměť míst, události a osobnosti: historie jako identita, Praha 2011, s. 551–583; Josef VOLF, *Opočenské procesí do Vamberic a do Varty*, Český lid 23, 1914, s. 4–7; Karel MICHL, *Poprvé do Vamberic*, Od Kladského pomezí 4, 1926–1927, s. 139–143.

práce věnující se kladským poutním místům zde vyšly v 80. letech a na počátku 90. let 20. století.⁴⁾

Náboženské poutě v českých zemích vrcholily v období baroka, aby pak byly výrazně omezeny zásahy císaře Josefa II., který svými nařízeními jejich počet značně redukoval. Po jeho smrti došlo k postupnému obnovování poutních tradic, ale již nikdy nenavázaly na rozmach předcházejícího období. Poutníci navštěvovali poutní místa nejen regionálního charakteru, ale účastnili se také několikadenních poutí k vzdálenějším významným evropským poutním místům, mezi která patřily Mariazell v dnešním Rakousku, Pasov v Německu, Mariánka na Slovensku, Czestochowa, Warta nebo právě Vambeřice v Polsku, s nimiž je spojena významná několikasetletá mariánská poutní tradice.⁵⁾

Poutní místo Vambeřice se nachází ve svébytné oblasti v Kladsku, jejíž dějiny se začaly psát před osmi stoletími. Historický vývoj území byl poměrně složitý. Určovaly jej proměny zemské a státní příslušnosti, proměny etnické, ale i změny náboženského vyznání obyvatel. První zmínky o existenci Kladska získáváme prostřednictvím *Kosmovy kroniky české* v souvislosti s tehdejšími politickými cíly v Polsku.⁶⁾ Ve 14. století se z něj stal vnější český kraj a v roce 1459 hrabství. Součástí českého státu bylo až do roku 1742, kdy bylo na základě vítězství pruského krále Fridricha II. s větší částí Slezska včleněno do Pruska. Od roku 1871 bylo součástí Německého císařství a následných jeho nástupců až do roku 1945, kdy se stalo společně se Slezskem součástí Polska. V současné době tvoří významný středoevropský region. V této souvislosti je třeba zmínit, že Kladsko bylo až do roku 1972 součástí pražské arcidiecéze, kdy z ní bylo vyňato a včleněno do vratislavské arcidiecéze.⁷⁾

4) Výběr z literatury například: Theodor OELSNER, *Schlesische Gnadenbilder und Wallfahrtsorte*, in: Schlesische Provinzialblätter, Breslau 1865, s. 198–201; Paul KNAUER, *Der Ursprung der Marien-Wallfahrt zu Warta in Schlesien*, Breslau 1917; Alfons NOWACK, *Schlesische Wallfahrtsorte älterer und neuerer Zeit im Erzbistum Breslau*, Wroclav 1937; Johannes NEUMANN, *Die Entstehung der Marienbildwallfahrt in der Grafschaft Glatz*, Breslau 1937; Anna MITKOWSKA, *Wambierzyce*, Wroclav 1984; Werner BEIN – Ulrich SCHMILEWSKI, *Wartha, ein schlesischer Wallfahrtsort*, Würzburg 1994.

5) Stanislav BROUČEK – Richard JEŘÁBEK, *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, Praha 2007, s. 787–788.

6) Ondřej FELCMAN – Eva SEMOTANOVÁ, *Kladsko, proměny středoevropského regionu*, historický atlas, textová část, s. 9.

7) Ladislav HLADKÝ, *K vývoji církevní správy na teritoriu bývalého kladského hrabství*, Kladský sborník 2, 1998, s. 38.

V 17. a zvláště pak v 18. století se těšily poutě velkému zájmu a řada poutních míst se do jisté míry stala nástrojem rekatolizace, zejména v severovýchodních Čechách, kde žilo velké množství nekatolíků. Posílit pozici katolicismu v této oblasti mělo i nově založené biskupství v Hradci Králové v roce 1664. Barokní zbožnost prostupovala do různých rovin, jednou z nich bylo i urbanistické pojetí krajiny, ve které se prolnovalo na jedné straně estetické cítění a na straně druhé duchovní vnímání prostoru. Vambeřice s poutním kostelem Navštívení Panny Marie, Kalvárií, řadou kapliček a biblicky pojmenovanými vrchy vytváří právě takovou jedinečnou barokní krajinu s významným duchovním rozměrem.⁸⁾

Právě v období baroka se objevuje v Kladsku řada poutních míst, která navštěvovali poutníci z českých zemí. K menším poutním místům patřily například Křešov, Horní Štívnice, Dolní Štívnice a Jesenice.⁹⁾ K nejproslulejším poutním místům však patřila Warta a zmíněné Vambeřice. Warta se proslavila milostnou sochou Panny Marie Wartské z počátku 13. století, k níž se vztahovalo mnoho zázraků, o kterých informuje Bohuslav Balbín, uvádí jich na 1 500.¹⁰⁾ Nejvíce navštěvovaným poutním místem byly ale Vambeřice, ležící v malebném údolí řeky Cedron na úpatí Stolových hor a jen několik málo kilometrů vzdálené od českých hranic. Lze předpokládat, že do Vambeřic putovali poutníci v průběhu 13. a 14. století, ale husitské války jejich putování zastavily. Zpráva o českých poutnicích se pak objevila v souvislosti s rekatolizací Kladska na konci 16. století, ve větší míře tomu však bylo až o století později. Výpravná barokní procesí byla ale záležitostí především 1. poloviny 18. století. Od roku 1738 je organizoval majitel opočenského panství Rudolf Josef hrabě Colloredo na podporu jeho rekatolizačních snah. Dokonce pro konání poutí vydal instrukci, kterou se měli jejich organizátoři řídit.¹¹⁾

8) E. SEMOTANOVÁ, *Kladské Vambeřice*, s. 552.

9) Jan ROYT, *Zahrada Mariánská. Mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*, Sušice 2000, s. 43.

10) J. ROYT, *Zahrada Mariánská*, s. 27.

11) J. ŠŮLA, *Kdy začali zbožní katolíci*, s. 158–161. Více k tématu opočenských poutí do Vambeřic i Warty například: J. VOLF, *Opočenské procesí*, s. 4–7; K. MICHL, *Poprvé do Vambeřic*, s. 139–143. Karel Michl (1898–1982) byl spisovatel, učitel, regionální vlastivědný badatel (zejména témata týkající se Orlických hor a jejich podhůří), šéfredaktor vlastivědného sborníku *Od kladského pomezí*, kam i sám publikoval články s historickou, národopisnou a uměleckou tematikou. Josef Volf (1878–1937) byl historik, ředitel knihovny Národního muzea, autor odborných článků z oblasti dějiny knihovnictví, knihtisku nebo svobodných zednářů.

Stejně jako u jiných poutních míst, tak i Vambeřice odvozovaly svůj původ od legendistického příběhu spojeného se soškou Panny Marie. Legenda praví, že ve 12. století (podle pamětní tabule umístěné na kostele, ale objevuje se i přesné datum 1218), slepý muž jménem Jan z Ratna (Raszewa) nabyl zraku poté, co se po nárazu do lípy začal ustavičně modlit k obrázku Panny Marie s Ježíškem, připevněném na stromě. Stejná legenda od jiného autora s trochu pozměněným výkladem nabízí příběh slepého starce Jana z Ratna (jméno souhlasí), kterého jeho dcera vodila k lípě prosit kolemjdoucí o almužnu. Jednoho dne se rozhodl, že se vrátí domů sám, avšak nic nevidoucí narazil hlavou do již zmíněné lípy. Začal prosit Boha o pomoc, aby mu zrak navrátil. Stalo se, starý muž procitnul a na lípě spatřil malý obrázek Panny Marie s Ježíškem.¹²⁾ Zpráva o zázračné události se velice rychle rozšířila a k lípě se zobrazením Madony začali chodit první poutníci. Legenda praví, že byl pod lípou postaven kamenný oltář, později nahrazený nejprve dřevěným a později kamenným kostelem. Do vnitřního prostoru kostela byla umístěna z lipového dřeva vyrobená soška Panny Marie, která byla papežem v roce 1980 korunována posvěcenými korunami. Nádherný barokní chrám se začal stavět v roce 1695 na místě již zmíněného kostelíka značně poškozeného během třicetileté války. Chrám byl v roce 1710 vysvěcen. Vinou špatné konstrukce byl poničen a musel být znovu vybudován nákladem Františka z Götz do podoby, jakou známe dnes. V roce 1936 udělil papež Pius XI. poutnímu kostelu titul Basilica minor. Součástí vambeřického komplexu je i rozsáhlá Kalvárie s desítkami kaplí, svatým hrobem a několika branami budovaná v letech 1683–1708 tehdejším majitelem Vambeřic Danielem Paschasiem z Osterbergu, který chtěl vytvořit z místa posvátný Jeruzalém.¹³⁾

Do Vambeřic putovali poutníci nejen z různých koutů českých zemí, ale i z dalších evropských lokalit (Sasko, Bavorsko). Cesty vedly z několika oblastí; zejména z Broumova a Policka přes Broumovské stěny, z Hronovska nebo Opočenska a Dobruška přes Orlické hory.

Podobu poutí do Vambeřic zachytili kromě autorů krásné literatury¹⁴⁾

12) Anselm HAČER, *Vambeřice. Popis počátku a události jejich*, Vambeřice b. d. (po r. 1880), s. 6–7.

13) J. ROYT, *Zahrada Mariánská*, s. 28, 36–40.

14) K nejznámějším autorům patřila Božena Němcová, jejíž postava babičky Magdalény Čudové se několikrát o Vambeřicích zmiňuje. Stejně tak se objevují Vambeřice v díle Aloise Jiráska *U nás*, ve kterém popisuje cestu padolského faráře Pavlovského do Vambeřic. Krátké zprávy se nachází i v díle Karla Poláčka *Bylo nás pět* nebo Karolíny Světlé *Frantína*. Na putování i do Vambeřic vzpomíná také historik Václav Vladivoj Tomek ve svých *Pamětech z mého života*,

také pamětníci, zejména dobrušský kronikář a malíř Alois Beer,¹⁵⁾ který ve své kronice vzpomíná na cestu do Vambeřic, kterou vykonal jako patnáctiletý mládenec v roce 1848. Vambeřické mariánské poutní místo zachytil slovem i obrazem. Zaznamenal nejen průběh samotné cesty, ale zajímal se i o popis procházených obcí, jejich geografickou polohu, nakreslil například podobu oděvu slezských Prušanek, nebo mariánský chrám ve Vambeřicích. Podle zápisů v kronice se na několikadenní cestu vydal společně s dalšími poutníky v pátek po Božím těle již ve tři hodiny ráno. Trasa do Vambeřic vedla přes Ohnišov, Tis, Rzy, Olešnici v Orlických horách a Dušníky. Aby jim cesta rychle ubíhala, krátili si ji zpěvem písní. Před každou obcí ale zpěv ukončili, aby procházeli v tichosti. Prozpěvovali si například „*Rozvíjej se kvítí, krásně svítí sluníčko, zas tě jdeme navštívit naše matičko*“.

První zastávku měli poutníci v Olešnici, podle Beera byly téměř všechny domy ve městě dřevěné a náměstí tvořilo několik podloubí. Na radnici se nasnídali a po mši svaté pokračovali v cestě. Ještě než dorazili do lázeňského městečka Dušníky, již na pruské straně, udělali si menší zastávku u pomezního kamene. Stejně jako Olešnici, tak i Dušníkům věnuje Beer ve svém vzpomínání pozornost. Město nabízelo chutné a levné pečivo, naopak pivo nepatřilo k těm nejlepším. Po silnici pokračovali směrem na Vambeřice. Cesta byla náročná, bylo velké teplo, a jak sám uvádí: „*já již bolestí nemohl zvednout nohy*“. Kousek od Vambeřic se poutníci seřadili do průvodu a vybralo se od každého po jednom groši na mši svatou. Po celodenní cestě konečně vstoupili do vambeřického chrámu, kde se zúčastnili mše a následně i zpovědi, po které se odebrali do místního hostince přenocovat („... *pojedly drobené polívky a ve dvoraně prvního patra jsme se na rozestlanou slámu položili*“). Hned ráno se společně vydali na mši svatou. Beer upozorňuje na velký počet poutníků a na české kněží, kteří bývali přítomni u zpovědi. Všimá si i velkého počtu lidí z různých zemí („*slišeti kolikeré řeči, rozličné zpěvy a způsoby a směsice krojů*“). Po mši svaté se všichni odebrali na prohlídku kostela a Kalvárie. Samotné Vambeřice popisuje jako výstavné: „... *měli již četníci. Hlavně stravování a zboží drobné okrasné bylo o polovici levnější jak v Čechách. Poloha i město půvabné a v období letnic jsou unášejší*.“ Ke koloritu poutních míst patřily také krámky se suvenýry. Z Vambeřic si poutníci nejvíce odnášeli

který tam cestoval několikrát do roka a považoval je za příjemný výletní cíl. Podrobněji viz E. SEMOTANOVÁ, *Kladské Vambeřice*, s. 555–559.

15) Alois Beer (1833–1897) byl dobrušský kronikář a naivní malíř. Ve své kronice, čítající 66 sešitů, zachytil slovem a kresbou běžný život obyvatel Dobrušky v 19. století.

malované obrázky. Skupina poutníků s Aloisem Beerem se po šesté hodině večerní rozloučila s Vambeřicemi a vydala se na cestu zpět. Noc strávili v útulně v obci Stolzenau (dnešní Chociezsów) vzdálené asi hodinu chůze od Vambeřic. Následující den se ještě zastavili na mši a menší nákupy v Dušníkách, a poté již pokračovali směrem do Dobrušky.¹⁶⁾

Na putování do Vambeřic v 1. třetině 20. století vzpomíná Josef Zídka.¹⁷⁾ Pout' se nekonala jen v době slavení Božího těla, ale také v období pašijového týdne před Velikonocemi nebo o dušičkách. V pašijovém týdnu mívala pout' nádech kajícnosti a vážnosti, dušičková se věnovala rozjímání o pomíjivosti života. Smutnou atmosféru takové pouti dokreslovala i podzemní příroda. Autor popisuje cestu do Vambeřic a zpět přes Broumovské stěny, seznamuje s malým příhraničním městem Radkov a jeho památkami, s Kladskem nebo dalším z významných poutních míst Wartou. Samotné poutní místo pak velice barvitě vykresluje a upozorňuje na velký mechanický betlém, který se ve Vambeřicích nachází. Díky jeho vzpomínkám si lze vytvořit představu, jak také vypadaly trhy v okolí kostela. V jeho těsné blízkosti stály krámky s rozličným sortimentem zboží: „*olovění kohouti, do pestra zakalení, dřevění lakovaní ptáčci s fejfarami, ovšem i foukací harmoniky malé i koncertní, hadi, skuteční chřestýši, kteří se z nepatrné škatulky vymrskávali na dobré dva lokte*“. Jednotlivé stánky byly plné obrázků, růženců, modliteb a sošek. Existence českých nápisů na některých stáncích dokládala, že Vambeřice navštěvovalo mnoho poutníků z Čech. Podle Zídky tvořili zhruba polovinu z odhadovaného počtu 150 tisíc poutníků ročně. Kromě výše uvedeného sortimentu kupovali poutníci také sladkosti, tzv. pouto. Jednalo se buď o marcipán, perník, větrové koláčky nebo různé tvary ze zázvorového těsta. Kromě dárek a upomínkových předmětů utráceli poutníci zejména za nocleh a kávu. Stejně jako Alois Beer, tak i Zídka se zmiňuje o působení českých kněží, kteří zde vykonávali zpovědi. Při svém vzpomínání neopomíná ani popis tamější krajiny, vambeřické poutní cesty nebo místní flóry.¹⁸⁾

Jak Alois Beer, tak i Josef Zídka se krátce zmínili o zkušenosti s finanční stráží. Poutníci si z Vambeřic nesli mnoho drobností (dárky, pečivo, sladkosti). V období před první světovou válkou „... *pohraniční stráž, jinak*

16) Městské muzeum Dobruška, Alois BEER, *Obrazová kronika*, sešit 47, CD, s. 33–36.

17) Josef Zídka (1886–?).

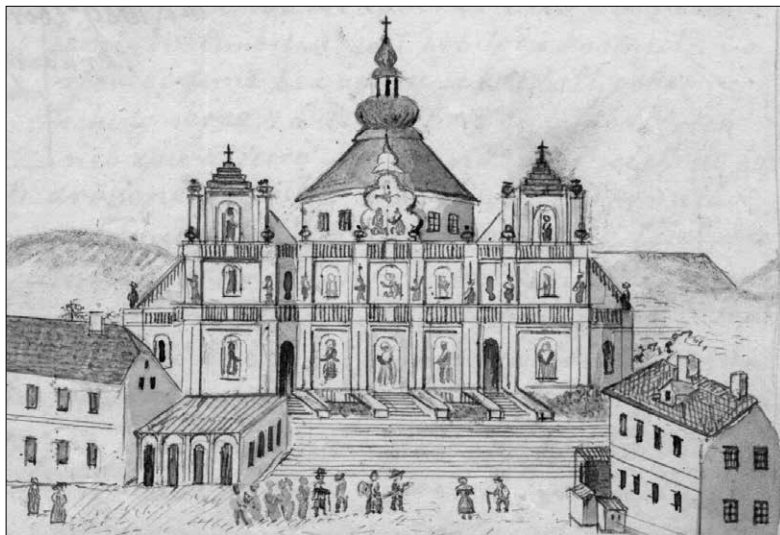
18) Josef ZÍDKA, *Jak se putovalo do Vambeřic*, Od Kladskeho pomezí 9–10, 1926–1927, s. 134–138.

*ausěři zvaná, těchto drobností u poutníků si příliš nevšímalá“.*¹⁹⁾ Alois Beer vzpomíná, jak je finanční stráž prohledávala: „*Vě Olešnici byvši zastaveni od finanční stráže, která nás prohledala, našla-li něco přes míru zákona, tak se vyclilo. Celkem to bylo nepatrné proti jindy, ač mnozí měli věci k vyclení, poněvadž lid rozkaceny a stráž se bála.*“²⁰⁾

Poutní místo Vambeřice patří i v současné době k oblíbeným cílům poutníků a jiných návštěvníků nejen z Polska, ale i z jiných evropských zemí, kteří jsou okouzleni barokní architekturou, nebývalým duchovním rozměrem, ale i malebnou krajinou nedalekých Stolových hor.

19) J. ZÍDKA, *Jak se putovalo*, s. 137.

20) A. BEER, *Obrazová kronika*, s. 36.

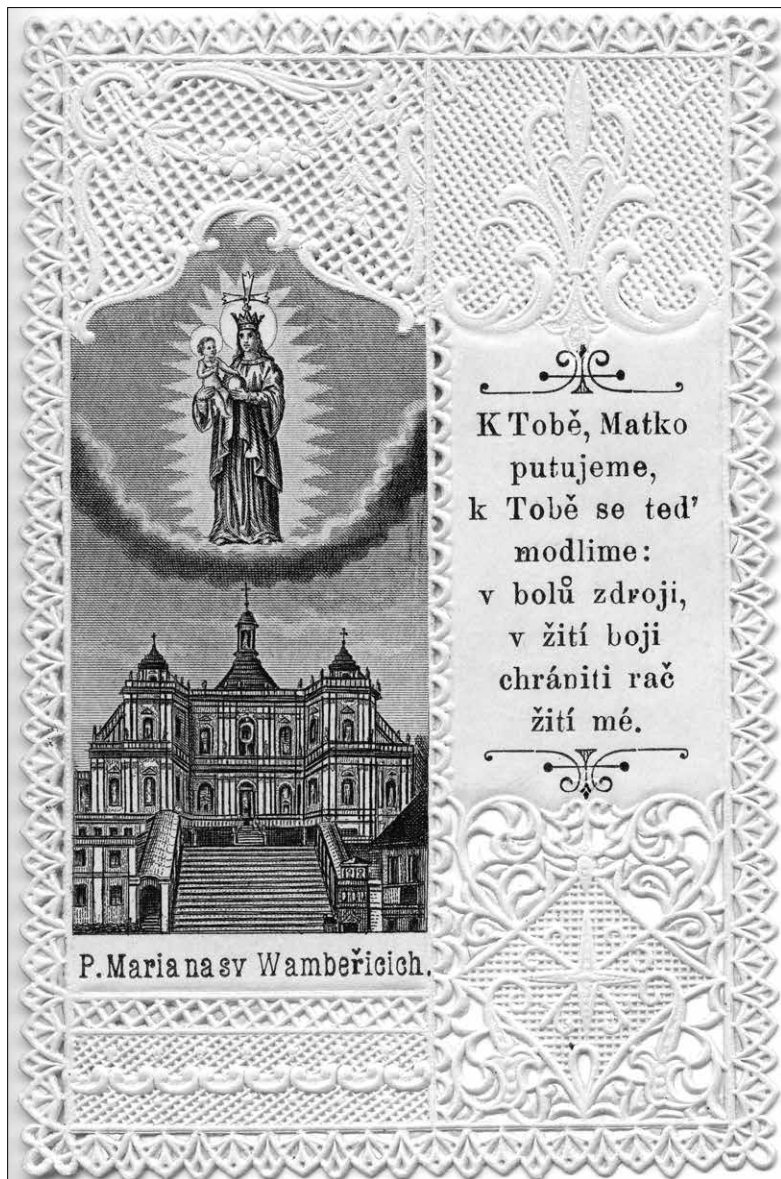
Poutní chrám ve Vamberčích na kresbě dobrušského kronikáře Aloise Beera, Poměry v čase učení mého povolání rok 1846, 1847, 1848 a 1849, s. 36, Městské muzeum v Dobrušce.

Svatý obrázek, Panna Maria Vambeřická, 1. polovina 19. století,
Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Modlitba k Panně Marii Vamberčické, 1. polovina 19. století,
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

Svatý obrázek, Panna Maria Vambeřická, konec 19. století,
Muzeum východních Čech v Hradci Králové.

ON THE JOURNEY TO SILESIAN JERUSALEM VAMBEŘICE, PILGRIMAGE DESTINATION OF THE VIRGIN MARY

Pilgrimage destinations derived their origin from the story appearing in legends, related to the object of the cult linked to the place of grave, to relics or other remains of saints, wonderful discoveries of paintings depicting the Virgin Mary or sculptures in the ground, in mines, on trees, in bushes etc. European prototypes also included stories of miraculous healing by water drunk from wells or springs. In addition to pilgrimage destinations of local character pilgrims also frequently visited European places of great importance, e.g. Mariazell in Austria, Passau in Bavaria, Mariánka in Slovakia, Czenstochowa or perhaps Vambeřice in Poland, to which the legend of the miraculous sculpture of the Virgin Mary is related.

On the basis of available ego-documents (memories, remembrances) the text introduces Vambeřice, an important place of pilgrimage in Poland, situated near Czech and Polish borders. The article provides information about the structure of the procession from Opočno to Vambeřice in 1738, the story related to the sculpture of the Virgin Mary or the appearance of the pilgrimage on the basis of references in fiction and of eyewitnesses.

Even now Vambeřice is a pilgrimage destination that is popular not only with pilgrims, but also with tourists discovering the beauties of the Table Mountains and baroque architecture with an extraordinary spiritual intensity.